

Irena Bražėnaitė. Raudonas mėnulis. Kai vaikščiojau šalia jų
„...prisiminimų žingsniu pasivaikščiojau senojo Universiteto paskliautėm...“

„Šarlotė kvietė eit krautuvėn ir mane, tačiau vien pagalvojus apie tvankias, pridususias parduotuves, man darėsi koku ir negera. Tie stikliniai narvai, varantys per save vartotojų minias, pripildyti gaudesio, alaso ir klegesio mane dirgina, muilo, audinių kvapas dusina. Man bjauru, landžiojant pro žmones, raustis po tuos visus daiktus, vadinamus prekėm, aš apsvaigstu spūstyje terpu prekystalių, mane vargina minios ir margumyno daiktų, ikyriai siūlančių būt paliestais, mirgėjimas. Aš apsipiliu prakaitu vien pagalvojus apie tas prekybos mašinas, paverčiančias žmones tuščiavidurėm, prekeivių valdomom lėlėm. Nė vienos moteriškės nesuprasta ir apkalbėta, aš verčiau liekuosi namie su savo knygom ir mintim“... (Tai vienos rašytojos olandės mintys, bet man rodos, tarsi jos būtų buvę išgriebtos iš mano galvos...)

Žmonės iš Universiteto laikų

Visi matematiniai mokslai - algebra, geometrija, trigonometrija, fizika manęs nežavėjo – juos išmokdavau, nes reikėjo. Buvau, kaip dabar sakoma, „paplaukus“- iš vaikystės kurpiau eilėraščius, labai mėgau skaityt kitų sugalvotus, dainavau, grojau viskuo, kam pasitaikė būt mano pašaly – gitara (buvo madinga šitoji mergiška kaspinėliu padabinta septinstygė), mandolina, kanklėm, net balalaika, o akordeoną, raudoną „Barcarolle“ tėveliukai man nupirko, matydami, kad man bais rūpi, ir tas drauguolėlis mane lydėjo visą gyvenimėlį. Taigi po mokyklos kitaip negalėjo būt – arba griebtis muzikos, arba stot Universitetan ir pasiganyt po švelniusius, vadinamus filologiniais, mokslus. (Po mokyklas važinėdavo Konservatorijos dėstytojai, dairydamiėsi gabių vaikų muzikai, jiems atvykus Utenos vidurinėn, aš nepasisarmatijau jiems padainuot, ir po kiek laiko gavau kvietimą, vos baigus mokyklą, atvykt mokintis dainavimo (kaip kažkada mano Mama), tačiau aš iš karto sprūstelėjau „Alma Mater'on,“ bet nuo muzikos niekaip negalėjau išsinarpliot – dainavau, grojau, kur begalėdama, dar buvau dailiai pamokinta ir grot, ir dainuot gerų, kantrių mokytojų, mandriau vadinamų dėstytojais, nors man nēr pagarbėsnio vardo už Mokytoją.

Garbusis smetoniškas mokytojas, stebuklingai likęs neišgabentas baltųjų meškų glostyt, Juozapas Žiurlys, mokykloj girdavo mano literatūros rašinius, pasitelkdavo mane mokyklos sienlaikraščio leidybai, todėl pagalvojau, kad man reikėtų studijuot žurnalistiką arba klasikines kalbas (ir rusų, ir tuo metu šiek tiek mum parodoma anglų kalba, kurios gražiai ir teisingai mokino mokytojas Antanas Vainoris, man kramtėsi nesunkiai, o namie radusi terp Tėtės iš dėdės kunigo atsivežtų knygų ir lotyniškų vadovėlių, savo jėgom knaisiojauši po šios didingumu dvelkiančios kalbos klostes, ir, kai mokyklos sienlaikrašty „iš mandrumo“ pritaikydavau kokį sakinį lotyniškai, gerieji, senieji mokytojai meiliai pasidžiaugdavo, bet to daryt per daug nepatardavo – buvo lediniai, cementiniai sovietijos laikai).

Sėdasi laikyt stojamųjų egzaminų žurnalistikai studijuot Universitete. Įsiminė istorijos egzaminas : man ruošiantis atsakinėt, dėstytoja pakvietė klot savo žinių rusiukę (kalbėjo ana, žinoma, tik rusiškai, ir niekaip kitaip). Buvo išsitraukusi bilietą apie Žalgirio mūšį. Besiruošdama savo „kvotai,“ puse ausies vis tiek girdžiu atsakinėjančią ir tą mergelę. Šį bei tą apsakiusi apie nevidonus kryžiuočius, įsismaginus, su karšta širdžia ėmė klot, kaip rusų armija, kartu su lenkais (lietuvių net nepaminėjo) sutriuškino tuos žalčius kryžiuokus, kurie visiškai tądien nē neketino pult juos triuškinančių rusų šalies - Maskolijos. Dėstytoja (pavardės, deja, neatsimenu, ji bestudijuojant man nedėstė) sustabdė greitabę istorijos „žinovę“ paklaUSDama : „A kak tam ačiutulis' ruskije v etom boju?“ Būtumėt matę nuostabą tos panelytės akyse – mūšis, ir be nenugalimų rusų kareivių – tai gi čia „i koniu jasno.“ Gal tai dėstytojai smegenys pasimaišė? Aš pakėliau galvą nuo savo konspektėlio, žvilgterėjau į dėstytoją ir suokalbiškai šypterėjau. Tada puikioji dėstytoja išsamiai papasakojo vis dar neatsikvošėjusiai rusaitei, kas ten su kuo kariavo ir kaip Smolensko pulkai atsidūrė Didžiojoj Lietuvos Kunigaikštystėj... Egzaminų kvota man sekėsi gerai, su visais susidorojau, buvau jau pakviesta ir į vadinamą „mandatų“ komisiją, ir (nustebt ne ką ir nustebau – buvau girdėjusi apie tokius į aukštąsias mokyklas stojančiųjų sijoJimus, bet buvo širdy kartoka) - man buvo pasiūlyta pasirinkt gal kitą kokią „filologiją,“ nes šita man bus nelabai deranti prie veido, o kodėl, nē neklausiau : vyriausioji mūsų sesuo jau buvo išakėjusi savo jaunyste plačiuosius Sibiro pūdymus...Nei galvos nelinktelėjusi, nei reveransui pritūpusi nupėdrinau link klasikinės filologijos „mandatų“ – ė, sesute lietuvaite, ir tenajos tujen nederi : per daug visokių tau, sovietinei mergeitei, nereikalingų kalbų ten pramoksi (vis tiek jų pramokau vadinamu „fakultatyvu“- ir lotynų, ir senosios graikiškosios, ir sanskrito krimstelėjau – jas visas dėstė kalbų mokovas Ričardas Mironas, valdžiai palankus, bet išmanus, neklausinėjo, kam man, mergičkai, tų kalbų reikia, o kai jau saugumas mane taršė kartu su kitais bendražygiais, tai, gąsdindami vaikais, sakydami „va ta tai senmergė, vaikų neturi, o tu turi,“

prie kitokių „vigadų“ siūlė dar ir padirbėt su jų „komanda,“ žadėjo net užsienin pas tenajos būvančius lietuvius nusiųst apsidairyti, kaip jie ten kruta, ką prie kieliškėlio krupniko šneka, sakydami : „jūs (čia jau „jūs“, nebe „tu“) gi mokat visokių kalbų, būsit naudinga, susibičiuliausim,“ – va koks buvo mielas rūpinimasis sovietukais vaikiukais, kur jie bebūtų – ar mokinasi, ar studijuoja, buvo žinoma, ką jie skaito, kokiais žaislais žaidžia, iš kokio šaltinio vandenį geria, tik ar visad duonos turi, nepasirūpinta – buvo surokuoti mano mokami „svetimi liežiuviai“ ir mano dūšios rūbėlių spalva pažymėta ir padėta tam tikron skrynutėn... Teko jieškotis dar vieno dailiojo filologijos mokslo, bet, kapliadančių „mandatų“ pykčiui, ašenai vis tiek ilgokai dirbau žurnaliste, net ir dainuodama ir grodama – išgraužkit kietą kaulą, nepraustaburniai.

Jau studijuojant istoriją dėstė ir puikūs dėstytojai, vis puse burnos šį tą mums pašnibždėdami, ko netiktų šnibždėt sovietiniam dėstytojui, bet buvo vienas neūžauga (visi pasaulio žagintojai leninai, stalinai, hitleriai, napoleonai. Putinai „karlikai,“ pas mus vadinami „kurdupeliais,“ (matyt, nuo kartofelio-sustumtos, beformės bulbos) žemaūgiai, savo vyriškumo stoką murkdantys žmonijos kraujuje), apsiseilėjęs paistė, kam buvo išgabenti mūsų žmonės sibirop : „Na, atsirado elementų (kaip iš batareikos), nenorinčių taikstyti su mūsų krašto pažanga, tad tegul kur nors kitur pabūna, pasimokina.“ Ok, kaip virė man širdis – ir ne vien man, buvom kurse pokario vaikai, o dar, pasirodė, tas „dėstytojas,“ prastai surezgantis kalbos sakinį, besąs nuo mano gimto krašto, aukštaitis – dar pikčiau. Buvo puikių dėstytojų, dar senojo „sukirpimo,“ elegantiškų, eruditų – bet nedaug, tik užsilikusių per stebuklą nuo tankiojo, aštriojo santvarkos grėblio, o kiti, dauguma, niūniavo, vyniojo atėjūnų giesmę net užsižagsėdami. Buvo Jurgis Lebedys, atvėręs širdim ir mūsų kojom kelius Mažonon Lietuvon ir Prūsijon – klausėm, skaitėm, paskiaus su mantelėm ant nugarų pėščiavom po iškvailintus, nudrengtus Prūsijos laukus, rankiodami istorijos ir mūsų begalinio laisvės ilgesio krislus... Buvau tylenė, sėdėjau bibliotekoj, knisinėjaus po kalbas ir istorijas (net „profesorių“ skaityklon įsibroviau – o gražumas sienų ir stalų, ir tyła, pasirūpinau „blatą“ gaut pasivartyt knygielių net iš vadinamo... „specfondo“) – po vakaruškas nei po studentiškus „faifokliokus“ nelaksčiau, skaičiau ir skaičiau. Tiesa, dainavau – Universiteto Dainų ir šokių ansmblyje (vadovavo A. Balčiūnas), „soliavau,“ būriau kursą (buvo grojančių) ir fakultetą muzikuot – dėstytojas V. Žukas, meniškos prigimties žmogus, išsiaiškinęs, kad ašenai jau pačiupinėjusi muzikos, tuoj pat ir pristatė mane tuo daiktu rūpintis, dar ir seniūne kurso prikailijo būt, ko labai nemėgau, nes reikėdavo žymėt, kas pramiega paskaitas, o tai jau man kvepėjo „saugumietišku stukaliniu,“ tad pasiskubinau po metų atsipurtyt šitos „duonos.“ (O Dainų ansamblyje chormeisteris V. Četkauskas pristatydavo mane chorą mokint „partijų,“ pats užsijimdamas savo reikalais). Muzikuodama susitikau ir Antaną Račą, su kuriuo ilgai visokiausių slaptų kelionių, renginių prasimanydavom, bendravom ir jam „suseimūnėjus,“ jis vis mane išstumdavo stot visų mitingų priekin, vis dainuot (atnešiau ir užuvedžiau tenajos J. Marcinkevičiaus ir Mikalausko „Lopšinę gimtinei ir motinai“ – „kiek rovė, neišrovė,“ kuri virto mūsų dainuojančios kovos vairu).

Su Dainų ansambliu važinėjom po sovietijos plotus, klausėmės ir dėmėjomės „čiastuškas,“ – ne tik blevyzgojančias, bet ir su pakavotu, „kruglodurovam“ ne visad užgirstamu rusišku protestu, skaitydami ant valgyklų stalų paguldytus ar prie druskinės priglaustus raštiškus pamokinimus, pavyzdžiui : „jaicami i pal'cami nie tykat,“ „napol nie plevat,“ „kušaja snimat' šapku“ (čia gerai – ne žydai gi). Prisižiūrėdavom nevalos, skurdo, muštynių, „prsimokinom“ dar negirdėtų sunkiasvorių keiksmų, matėm „prisovietintų“ respublikų ne itin didelį džiugesį būt tam pačiam apdergtam bendram lizde, Ukrainioj, Estioj, Latvioj – pasišnekėdavom su jų studentais, net su žmonėm – buvom guvūs pokario vaikai, o Azijos ir Kaukazo žmonės, netekę savo suvis kitokio tikėjimo, savo didingų priesagų prie jų pavardžių, paverčiant visus „-ovais“, (savo poetus arabiškai skaityt norintys jau daug pastangų turėjo įdėt, mokydamiesi arabiškus rašmenis, o per savo smalsumą Uneversitete radau net arabiškai galintį pamokint dėstytoją, bet oi, oi koks sunkus tas drukas, radau, kad mūsų prastas gėrimas „bizalas“ yra tikriausiai iš arabiško „byzarum,“ reiškiantį gerą gėrimą, o mūsų kumelė tai gal ir bus iš „kamel“- kupranugario, o gal ir ne), moldavams atėmus artumą su Rumunija, išplėšus jų lotyniškus rašmenis, apvertus juos mūsų caro laikų „graždanka“ – kirilica, suvis netinkamą tai romaniškai kalbai, jie aimanavo : „Mūsų vaikai nebemoka perskaityt mūsų senosios literatūros, parašytos lotynų raidėm,“ – skundėsi moldavai, dovanodami mums „mercišorus“-papošaliukus-dovanėles, skirtus kovo mėnesiui, pavasarį pasitinkant – kaip tik papuolėm tuomet būt, o su atkakliai rusiškai nešnekančiais estukais (jie jau tuomet siūlė šnekėtis angliškai, iš jų išgirdom Tiutčevo „umom Rosieji nie poniat', aršinom obščim nie izmierit“) ir latviukais patyliukais kurdėm mūsų tautų trijulės sąjungos ir atėjūnų valdžiai kenkimo planus (vėliau pėščiavom po Saremą, Latvijos pilis ir lygumas). Buvom pilni laisvės jaudulio, nemačiom apsupti „stukačiais,“ tiesiančiais mum takelius link baltos saugumo trobos šalia Konservatorijos – netrukom tenajos nukulniuot (viena žvitri ansamblietė uždainavo, rodos, tik terp saviškių : „geltona, žalia ir raudona, tai mūsų trispalvė vėliava, sugriš iš užsienio Smetona – ir vėl bus laisva Lietuva,“ – bet gavom per kartį (sprandą) ne tiktai dainavusi, bet ir girdėję, bet jos nesudraudė...) Eščių mergaičių „laisvė“ ir buvimas arčiau Vakarų jautėsi kad ir rūkstančiom iš po nosyčių cigaretėm – mūsų mergelės dar nebuvo smarkiai tam įnikusios, tad, supratę tai kaip moterų „išsivadavimą“, ėmė ir mūsų sukt titūno ir machorkės suktines, kimšt pypkes ir liukas su cibukais (taip Aukštaitioj vadina pypkes), bet po „Primos“ pagundų ne vienai teko gimdyt per ausį...

Rudenį, kai dar sesija būdavo tolokai, mus veždavo gelbėt pūstančių kolchozo bulbų, byrančių avižų ir miežių, raut jau gerokai rudenio nudrengtų linų. Dainuodami „lapatai, lapatai į kolūkį, lapatai, laptai atgalios, mes pakelsim tenai žemės ūkį, ir sušuksim tris kartus valio,“ kasėm, rovėm, pjovėm, dainavom, grojom (aš visur veždavausi savo akordeoną, kurse buvo dar vienas akordeonistas Levukas, o Aurelijus pūtė triūbą). Šaipėmės iš kolchozo tvarkos, padainuodami dar ir pokario dainas „neišeik, neišeik iš kolchozo, nepaliki nerautų linų, bulbos nekastos, avižos byra, už darbadienius nėra grūdų,“ arba „žvingia žirgas lunkoj, kukurūzas terboj, verkia mano mergužėla, susisukus skaroj,“ - miegojom dar per stebuklą neišgriautuose žmonių, bet jau valdžios nusavintuose klojimuose ir daržinėse ant šieno. Mergaitėm pačiom reikėjo prisidėt virtuvėj ir prie gospadinių, mum gaminančių pietus, darbo. Nė viena tokio nenorėjom, atsirado tik viena lenkaitė Zosė (mokėsi ir rusaitė Liusė, stačiatikė, ne ta, kuri pasakojo „pievas“ apie Žalgirį), ir Zenaidė (ji pavargdavo aiškindama, kad ji ne Zinaida, o jos vardas indėniškai reiškia gėlę). Kai jau mūsų, priimtų studijuot, sąrašas kybuliavo ant dekanato durų, guvūsis Aurelijus, peskaitęs visus pavardėm ir juokaudamas liepęs prisistatyt, pradžiugo, radęs dar vieną vaikina (nedaug gi būdavo vaikinių filologų) : „Svinkūnas, kas Svinkūnas, ei, atsiliepk.“ Visi dairėsi tylom, ir tada viena mergaitė mėlynom, vaiskiom akim, nedrąsiai sako : „aš Svinkūnas.“ Visi nustebę nuščiuvom (tik rusės, prisivilioję mūsų, kaip sakydavom, mėmes bernus, -ienėm nepanordavo tapt ir vaikščiojo sau vyriškas Jonaitis, Petraitis pavardes prisisegę, o čia lyg nepanaši nei į rusiukę, nei ištekėjusią už lietuvio). „Aš iš Brazilijos, tai mano tėčio pavardė.“ O, tada jau pripuolėm klausnėt ir smalsaut. Pasirodo, jos tėvulis buvo susipainiojęs Brazilijos komunistų tinkluosna, o brazilai neketino apsikrėst ir persirgt šitos džiuvos, tad tiem nelaimėliam nieko kito neliko, kaip tik sprukt, jei kuris dar turėjo kur sprukt, tad Zenaidė su savo tėveliukais atbildėjo dar jų tėvų palikton Tėvynėn, čia buvo priglausti, net būstas suteiktas, o apsidairę ir pamatę, kokie čia želia to išgirtojo komunizmo „atolai,“ sučiaupė lūpas, sugniaužė rieškučias ir susigūžė... Taigi Zenaidė (gražiai ir ilgai su ja bendravom, net ir po studijų) pratinosi daugiau kalbėt senolių kalba (būdavo gražu mum, negirdėjusiem kitokios „užsienio“ kalbos apart rusų, kaip ji kai ką sau pakuštom šnabžda portugališkai), o mūsų kolchozo talkoj mielu noru pasisiūlė gospadinaut, nes apie laukų darbus ne ką teišmananti. Ir malkų nelabai mokėjo pasiskaldyt, o pritrūko mūsų pietų virimui, tad atlėkė pas mus laukan šaukdama : „Kur rast tą daiktą, kur malkas pjauna?“ Mums būdavo smagu jos klausyt, niekas nesišaipėm, tik kartu juokaudavom iš jos kalbos (labai greit išmoko, net svetimų priegaidžių neliko – portugalų kalba taigi nešvepluoja, kaip kokios kitos), o mum sugulus ant šieno po talkos, prašydavom jos papasakot apie tokią tolimą, mum nepasiekiamą, kitokią jos gimtinę šalį : nuščiuvę, kaip kokie papuasiai, klausėmės apie žmonių papročius, buitį, net...apie naktinius klubus ir (o) striptizus...Į savo „Aido“ magnetofoną įrašiau ir jos dainuojamas brazilų dainas (gražiai dainavo, kuo nors pabarškindama ritmą, grakščiai judėdama).

Nusistebėjom ir pasišaipėm, kai mums bebaigiant paskutinį kursą, pas mus atsirado nežinia kaip ir iš kur mergaitė ir sumitęs, trupučiuką „paplaukęs, su pasisveikinimu“ vaikas, pasėdėjo paskaitose gal pusanthro mėnesio ir kartu su mumis gavo diplomus – tiesiog „eksternai“ (abudu buvo žydukai)... (Tuo metu mokslinį komunizmą dėstė tiesiog „gražuolė“ Bordonaitė-Sniečkienė (neapsižydinę mūsų valdžios „organai“ tiesiog atrodytų kaip nuogi karaliai, net be pantalonų; saugumo šulas Gailevičius (kokia pasityčiojanti pavardė, padėjęs ir mano seseriai be kliūčių patekt kvapnion taigon), buvo susidvaininęs su Šeina Abramovna, Kupiškio rabino dukteria, (pakvipus Atgimimu, „padurno“ Šeina, ne jos dveigys, tas be kliūčių ir nuogandų ir likosi savo apartamentuose Akmenų gatvėj kerzinėt – nei jo, nei kokių jo sūnų ar anūkų niekas nė nekepštelėjo), man dirbant jinai buvo pasodinta dėl visa ko ir mano kabinete, ateidavo jos aplankyti ir sugultinis, o man tuomet šleikštulys apguldamo gomurį...

Turėjom studentai susitaisę „Ramuvos“ klubą, sugužėdavom, būreliais susispietę pasišnekučiuodavom, dainavom pačių surinktas iš kaimo žmonių dainas – bet vis „paslaugiai“ sargų prižiūrimi, sekami, žinomi ir suskaičiuoti, kaip kas rudenį geltonplunksniai viščiukai. Bet buvom nepaklusnūs, užsispyrę, atkalūs. Pokario studentai.

Taigi norėjau prisiminimų žingsniu pasivaikščiodama senojo Universiteto paskliautėm pasigrožėt ten ir tuo metu sutiktais žmonėm.

(Bus daugiau)